

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОЛЕКТИВНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Чинна Конституція України закріпила, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі є Український народ. Він здійснює свої владні можливості передусім шляхом реалізації колективних політичних прав.

Дослідженням колективних політичних прав і свобод громадян України займалися такі вчені, як М.А. Грибанова, Є.Ю. Захаров, В. Скавроник [Див.: 1; 2; 4] та ін. Але у своїх працях вони аналізували тільки певні форми реалізації цих прав. Комплексного ж дослідження зазначених прав і свобод зроблено ще не було. Тому виникла нагальна потреба подальшої розробки форм здійснення права на свободу асоціацій, проведення мирних зборів, а також колективні звернення. З урахуванням указаних обставин метою цієї статті є аналіз колективних політичних прав і свобод громадян України в аспекті народовладдя, що має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Право громадян збиратися мирно, без зброї, проводити збори, мітинги, походи, демонстрації, закріплене в ст. 39 Конституції України, є невідчужуваним і непорушним, гарантованим нею. Це право має багато форм реалізації. Слід зазначити, що немає єдиної точки зору щодо визначення конкретних форм здійснення права громадян на мирні збори. Це пояснюється перш за все відсутністю відповідного закону, який крім установа процедури проведення подібних заходів, мав би визначити конкретні форми реалізації цього права. Учені-правники по-різному характеризують відповідні форми прояву права на проведення масових акцій. Ми спробуємо дати власне визначення зборам, мітингам, вуличним походам, маршам, демонстраціям і пікетуванню.

Збори – мирний захід, при якому чисельність учасників відносно невелика; вони проходять у певний час у будь-якому приміщенні з метою колективного обговорення й вирішення назрілих проблем і питань. *Мітинг* – це форма організованого вираження громадської думки, масової підтримки резолюції, вимог та інших звернень громадян; він проводиться у своєчасно визначеному місці (обов'язково не в приміщенні) й у призначений час, в результаті чого після публічних виступів організаторів та інших учасників приймається резолюція з якою-небудь вимогою до влади чи заклик до громадян. *Вуличний похід* – організований масовий рух людей по пішохідній чи проїзній частині вулиці, проспекту; його ціль – привернення уваги до якихось проблем. Різновидом цього заходу є *марші* – походи через населені пункти, всю країну чи навіть через декілька країн. *Демонстрація* – публічне вираження групою осіб суспільно-політичних настроїв з використанням під час руху плакатів, транспарантів та інших наочних засобів для вияву свого ставлення до певних суспільних питань або вимог до влади. Вона може розпочатися чи завершитися мітингом. Є думка, що іноді ця акція може бути сидячою, коли учасники не рухаються, а всі сидять в одному місці, або стоячою, коли демонстранти, тримаючись за руки,

створюють кільце навколо певного об'єкта чи нерозривну лінію, зазвичай біля шосе. Остання іноді розтягується на декілька кілометрів [3, с. 100]. Однак, на наш погляд, у такому разі демонстрація зміщується з пікетуванням чи іншими мирними масовими заходами, тому цю точку зору щодо неї не можна вважати слушною. *Пікетування* – прилюдне виявлення громадянами своїх соціально-політичних, економічних та інших інтересів, яке відбувається біля відповідних об'єктів з використанням наочних засобів, що ілюструють їх ідеї й погляди. Серед ознак цієї акції є те, що громадяни сидять, стоять чи рухаються тільки біля певного об'єкта. Особливим різновидом пікетування є наметове містечко.

До того ж, до складу права громадян на мирні збори ще входять інші мирні акції, які можуть як мати характер протесту (наприклад, голодування), так і не містити останнього (велопробіг, виставка, конференція, фестиваль тощо), мета яких – привернення уваги органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості до вирішення певних проблем, що становлять колективний, суспільний чи державний інтерес.

Конституція України 1996 р. вперше за всю історію існування держави надала можливість усім, хто знаходиться в ній на законних підставах, направляти до органів державної влади, органів міського самоврядування та їх посадових і службових осіб *колективні звернення*. Піднесення цього колективного політичного права на рівень конституційного свідчить, що воно розглядається як дуже важливий елемент функціонування демократичного суспільства. За формою колективне звернення може бути усним, або письмовим, передано адресатові поштою, по телефону, особисто в руки чи навіть через засоби масової інформації, мати як місцеве, так і загальнодержавне значення.

Законодавством України передбачено три їх види: пропозиції (зауваження), заяви (клопотання), скарги. *Пропозицією (зауваженням)* є звернення громадян, де висловлюється порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, удосконалення правових підвалин держави та суспільства. *Заявою (клопотанням)* є звернення громадян з проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією й чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення останнього чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Останнє положення, з нашого погляду, більше відповідає суті звернення-пропозиції й тому дозволяє плутати ці обидва терміни. *Клопотанням*, як різновидом заяви є письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Особливе місце серед звернень громадян займає *скарга*. Це звернення громадян з вимогою про поновлення їх прав і захист законних інтересів, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, громадян тощо. В. Скавроник справедливо вважає, що скарги можна поділити на спеціальні й загальні [4, с. 27]. Перші характеризуються спеціальними підставами для оскарження, чітким переліком суб'єктів останнього, відповідною формою подання, процедурними особливостями провадження щодо них. Подання загальної скарги є абсолютним, необ-

меженим правом людини. Йому кореспондує обов'язок органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, адміністрації підприємств тощо прийняти, зареєструвати, розглянути скаргу й дати обгрунтовану відповідь особі, яка її подає. Загальні скарги у свою чергу поділяються на загальні адміністративні й загальні судові. Адресатом перших є Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, центральні й місцеві органи виконавчої влади та інші органи й організації, що розглядають скарги в порядку, передбаченому Законом України "Про звернення громадян". Можливість подання загальної судової скарги ґрунтується на таких положеннях Конституції України: права та свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб та ін.

Особливе місце серед звернень громадян посідає письмове звернення до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції й законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. З таким клопотанням до КС можуть звертатися громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

До того ж кожен вправі після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Але відкритим залишається питання, чи можливе подання до міжнародних установ колективного звернення, а якщо так, то який його порядок і які вимоги висуваються до нього.

Найважливішим колективним політичним правом громадян України є їх право на свободу асоціацій. Згідно із законодавством України всі об'єднання громадян поділяються на політичні партії і громадські організації. На цей час в Україні діють сотні громадських організацій, неформальних груп, самодіяльних організацій і рухів. Існує декілька варіантів в класифікації громадських і "неформальних" об'єднань, до яких належать екологічні, соціально-економічні, природоохоронні, правозахисні групи й об'єднання, борці за справедливість, робітничий рух, громадсько-культурні, творчі, спортивні, здорового способу життя, жіночі рухи, історико-патріотичні та ін. Ми ж розглянемо лише деякі види громадських організацій.

В Україні активно діють *творчі спілки*. Це добровільні об'єднання професійних творчих працівників відповідного фахового напрямку в галузі культури й мистецтва, які мають фіксоване членство й діють на підставі свого статуту. Творчою спілкою є громадська організація, члени якої займаються творчою діяльністю, результатом якої є твір чи його інтерпретація, що мають культурно-художню цінність.

Іншим видом громадських організацій є *професійні спілки*. Це організації, що об'єднують громадян, які мають спільні інтереси за родом своєї професійної діяльності на підставі добровільного вступу до них і без мети отримувати прибуток задля здійснення представництва й захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів своїх членів. Законодавством передбачено, що з метою виконання статутних завдань профспілки, їх організації, вправі на добровільних засадах створювати об'єднання (ради, федерації, конфедерації тощо) за галузевою, територіальною або іншою ознакою.

Серед громадських організацій окреме місце відводиться благодійним організаціям. Це недержавні об'єднання, головною метою діяльності яких є благодійна діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Вона може існувати в таких організаційно-правових формах, як членська благодійна організація, благодійний фонд, благодійна установа, інші благодійні організації (фондації, місії, ліги тощо). Але законодавство України не розкриває змісту цих конкретних організаційно-правових форм, тому на практиці їх засновникам дуже важко визначитися щодо того, яку з них обрати для майбутньої благодійної діяльності.

Ще одним різновидом громадських організацій є організації *фізкультурно-спортивної спрямованості* (добровільні спортивні товариства, спортивні федерації, клуби), основне завдання яких – постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного й духовного розвитку населення, сприяння економічному й соціальному прогресу суспільства, утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві.

Помітне місце посідають *правозахисні організації*. Вони є особливим видом недержавних неприбуткових об'єднань, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, на ефективний контроль за їх дотриманням державою, її органами й посадовцями. Вони сприяють зменшенню організованого насильства, здійснюваного державою. Для цього вони, як дуже слушно зазначає Є. Захаров, працюють одночасно в 3-х напрямках, як-то: (а) захист прав та свобод людини і громадянина в конкретних випадках (ця допомога має бути безкоштовною для заявника), громадські розслідування фактів порушень цих прав державними органами; (б) поширення інформації про права людини, правове виховання; (в) аналіз становища в державі щодо цих прав [2, с. 187].

Важливе місце в політичній системі нашої держави займають *політичні партії*. Це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має за мету сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. В Україні на сьогодні існує 141 політична партія, серед яких фермерська, християнсько-демократична, соціалістична, соціал-демократична, націоналістична, ліберальна, демократична та інші типи партій. Наявність такої великої їх кількості свідчить як і про те, що Україна стала на шлях побудови демократії, що передбачає плюралізм думок, так і про те, що українському суспільству все ж таки ще далеко до справжньої демократії, тому що значне число політичних партій не сприяє об'єднанню суспільства й виробленню певної національної ідеї, без якої дійсне народовладдя неможливе.

До того ж парламентські вибори 2006 і 2007 років яскраво показали, що малочисельні політичні партії не здатні подолати трьохвідсотковий виборчий бар'єр, а лише відбирають голоси виборців у великих партій. Саме останні здатні пройти до парламенту й представити в ньому всі верстви населення. Тому вважаємо, що малочисельні партії зникатимуть, а на зміну їм прийдуть великі партії та їх блоки. Народження саме цього процесу ми зараз і спостерігаємо.

Таким чином, колективні політичні права і свободи мають доволі значну кількість різноманітних форм реалізації. Це безпосередньо пов'язано з тим, що політичне життя держави й суспільства є багатоаспектним і складним, а політичні процеси – бурхливими й різнобарвними. Серед різноманіття форм їх реалізації є такі, що в

Україні тривали досить довгий час, і вони не є новими для конституційної теорії та практики (утворення громадських організацій), а є й такі, що використовуються на її теренах нещодавно, а щодо їх реалізації немає усталеної й опрацьованої практики й належного законодавчого закріплення (проведення пікетування у формі встановлення наметових містечок). Що стосується останніх, то така ситуація викликає нестабільність у їх реалізації, що в кінцевому підсумку призводить до порушення прав громадян. Так, у новітній історії України були випадки, коли наметові містечка, за допомогою яких люди відстоювали свою політичну позицію, зносилися місцевою владою з мотивуванням, що вони становлять собою так звані малі архітектурні форми, які встановлені незаконно. Отже, щоб упередити такі ситуації, не допустити їх у майбутньому і щоб практика реалізації цього права ввійшла у нормальне цивілізоване русло, необхідно унормувати ці процеси шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Список літератури: 1. *Грибанова М.А.* Право звернення громадян як гарантія забезпечення їх прав і свобод // *Держава та регіони: Сер.: Право.* – 2001. – № 3. – С. 4-7. 2. *Захаров Є.* Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій. Свобода мирних зібрань та свобода об'єднань в Україні. – Х.: Фоліо, 2002. – 199 с. 3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4-х т. – Т.1: Ч. Общ.: Конституционное право, человек, общество. – М.: Изд-во БЕК, 1993. – 246 с. 4. *Скавроник В.* Обеспечение конституционных прав граждан на обращение // *Юрид. вестн.* – 1999. – №1. – С. 26-29.

Надійшла до редакції 22.10.2007 р.